

אסתר - סוף כל הנסים

**התגלות ה' במחשבה, בדיבור ובכתיבה • התגלות ה' בתורה
שבכתב, בנבואה, בנס גלוי • התגלות ה' בתורה שבע"פ,
בחכמה, בנס נסתר • המפנה בהתגלות בימי בית שני • פסח,
פורים וחנוכה**

מגילת אסתר נתייחדה והוקדשה לסיפור הנס שאירע לאבותינו בימי מלכותו של אחשורוש. זכתה המגילה והיא נכללה בין ספרי הקודש. גם הגמרא רואה ייחוד לנס זה, "מה שחר סוף כל הלילה, אף אסתר סוף כל הניסים. והאיכא חנוכה? ניתנה לכתוב קאמרינן" (יומא כט, ע"א).

מאמר זה מוקשה וטעון ביאור:

א. מדוע לא נחשב נס חנוכה לנס? האם משום שלא ניתן להיכתב, לא אירע בו נס? האם הכתיבה מועילה להחשיב את הניצחון כנס?

ב. מדוע שייכים כל הנסים שהיו עד לאסתר לחשכת הלילה - והרי דווקא היציאה ממצרים היתה משעבוד לגאולה ומאפלה לאורה, ואילו בימי אסתר "אכתי עבדי אחשורוש אנן" (מגילה יד, ע"א)?

ג. מדוע נחשבים הנסים שמאסתר ואילך לאור היום, ונס אסתר לעלות השחר?

התגלות ה' במחשבה, בדיבור ובכתיבה

חכמי ישראל חקרו בעניין בריאת העולם: איך נוצר עולם חומרי ומוגבל, עולם של ריבוי, מאלוקים אין סופי, הבלתי מוגבל והאחד? חז"ל והבאים בעקבותיהם הסבירו שהדבר היה בדרך של השתלשלות. אין הבריאה הופעה חד פעמית וגילוי ישיר מהאין אל היש, אלא השתלשלות הדרגתית מן הגבוה אל הנמוך, מן הרוח אל החומר ומן השורש אל הענף.

כי מודעת שהעולמות נשתלשלו בהדרגה ממדרגה למדרגה, וכל שנשתלשל וירד יותר למטה נתעבה יותר וכו' כי עולם האצילות הוא הכל אלוקות גמור וכו'. ועולם השני נשתלשל וירד מדרגה יותר מהראשון, שמושג עכ"פ קצת מציאותו שיוכל להיקרא יש, והוא היש מאין, לכן נקרא בשם בריאה. ועולם השלישי נשתלשל בסדר המדרגות מהעולם השני ונתעבה יותר שמציאותו מושג יותר, והוא היש מיש וכו'. ועולם הרביעי הוא גמר מלאכת כל העולמות שקדמוהו וכו' (נפש החיים, שער א, פרק יג בהגה"ה).

יסוד זה שהעניינים הגשמיים שבעולמנו, אינם כי אם גילויים ולבושים של יסודות רוחניים בעולמות עליונים, וכל מלבוש משמש גוף לעולם שמעליו, ונשמה לעולם שתחתיו, מבואר בסגנונות שונים בפי חז"ל וחכמי ישראל.

ידוע בזוהר ובכתבי האר"י ז"ל בסדר השתלשלות והתקשרות העולמות שכל עולם מתנהג בסידור מצבו וכל פרטי עניונו כפי נטיית כח העולם שעליו, שמנהיגו כנשמה את הגוף, וכן הולך על זה הסדר גבוה מעל גבוה, עד הוא ית' שמו נשמת עולם. עיין זהר בראשית כ ע"א, 'כל העולמות וכו' למעלה ולמטה בראשית סוד הנקודה העליונה, עד סוף כל המדרגות, כולם הם זה לבוש לזה וזה לזה, וכו' זה בתוך זה וזה בתוך זה וכו'. ופרטות ענין זה מבואר בעץ חיים וכו' שחיצוניות של כל פרצוף ועולם מתפשט ומתלבש בהפרצוף והעולם שתחתיו ונעשה לו לפנימיות ונשמה (שם שם, פרק ה).

וכן כתב בספרו על מסכת אבות:

ודע, כי כל העולמות הם בהדרגה זה אחרי זה, עולם תחת עולם. וכל עולם הוא מעין נשמה לתחתון ממנו, והיותר עליון ממנו נשמה לו, והתחתון - מהעליון שפעו, ומשם תוצאות חיים לתחתון. וכמו שהגוף ניזון מחיות הנשמה וחי על ידו, כן כל עולם הוא גוף לעולם שלמעלה ממנו, ונשמה של מטה הימנו. דרך משל, האופנים הם גוף לחיות, והחיות הם נשמה לאופנים וכו', וכן למטה עד סוף העולמות (רוח חיים פ"א, א; וראה לעיל במאמר 'תרגום התורה וחטא העגל').

וכך הגדיר זאת הרמח"ל: "תחילת הנבראים כולם הם הכוחות הנבדלים ומהם משתלשלים הגשמיים וכו', ואין לך דבר קטן או גדול בגשמיים, שלא יהיה לו סיבה ושרש בכוחות הנבדלים לפי בחינותיהם" (דרך ה' ב, פרק א). ובלשונו של הרב קוק זצ"ל:

אנחנו משיגים את המציאות בתור הויה שהיא מתחלת ממקורה, הולכת בתחילה הליכת ירידה מלמעלה למטה ממהות עליונה למהות ירודה, עד שבאה להירידה היותר שפלה וכו' (אורות הקודש ב, עמ' תקכב).

ההויות מתגלות בתור ירידה מאלוקיות לעולמיות, שהיא כמו השפלה ומיתה נוראה, אשר כל הירידות שבעולם מדרגה לדרגה, מרבו כשרון וקנין למעוט כשרון וקנין, לא ישוו לה (אורות התשובה פרק יא, ד).

אין העניינים הגשמיים מנותקים אפוא משורשיהם הרוחניים. העניין הגשמי הוא סוף גילוי של העניין הרוחני, וכל מציאות רוחנית מקבלת את צורתה המיוחדת בהתאמה לאותו עולם שבו היא מתגלה, ובעולמנו התחתון היא מקבלת את הצורה הגשמית. למשל, התורה מדברת על מקום בארץ הנקרא גן עדן, והוא ענין ארצי: "ודע והאמן כי גן עדן בארץ, וכן עץ החיים ועץ הדעת ומשם יצא הנהר ויפרד לארבע ראשים הנראים לנו" (רמב"ן, בראשית ג, כב) - אך גן עדן זה אינו אלא סוף עניינו וגילוי של גן עדן העליון. "וכאשר הם בארץ כן יש בשמים דברים יקראו כן, והם לאלה יסוד, כמו שאמר הביאני המלך חדריו, מלמד שעתיד הקב"ה להראות את

ישראל גנזי מרום החדרים שבשמים" (שם שם). וכן דיברו חז"ל על בית מקדש של מעלה המכוון כנגד בית מקדש של מטה (ירושלמי, ברכות ד, ה). ועל "הארץ העליונה" שכתב עליה הרמב"ן, "אבל אם תזכה להבין הארץ הראשונה הנזכרת בפסוק בראשית, והנזכרת בפרשת אם בחוקותי, (היינו, 'והארץ אזכור'), תדע סוד נשגב ונעלם, ותבין מה שאמרו רבותינו בית מקדש של מעלה מכוון כנגד בית מקדש של מטה" (רמב"ן, ויקרא יח, סוף פסוק כה).

ובפרשת המן ביאר הרמב"ן, "ודע כי יש במן ענין גדול רמזוהו רבותינו במס' יומא: 'לחם אבירים אכל איש' לחם שמלאכי השרת אוכלים דברי ר"ע (ע"ה, ע"ב). והענין הזה שאמר ר"ע הוא שקיום מלאכי השרת מזיו השכינה וכו' ועליו אמר ומתוק האור, ששיגו בו באור טוב טעם. והמן הוא מתולדת האור העליון שנתגשם ברצון בוראו ית'. ונמצא שאנשי המן ומלאכי השרת נזונים מדבר אחד" (שמות טז, ו). וכלשון הרמב"ן במקור אחר, "תדע על דרך האמת, הכתוב יגיד בתחתונים וירמוז בעליונים" (בראשית א, א).

כך היה בכריאת העולם. "בדבר ה' שמים נעשו" - "היינו עשיה גופנית, שמדיבוריו ית' מתהווים ג"כ הלבושים הגופניים דהעוה"ז" (ר' צדוק הכהן מלובלין, רסיסי לילה, עמ' 156). וכך יורד דיבורו של הקב"ה עד שמתגלה ומתגשם בשמים וארץ גשמיים. והוא הדין בכריאת האדם:

כי עיקר האדם הוא נטוע למעלה בשרש נשמתו, ולזאת נקרא הגוף נעל, ע' בתיקונים, נגד הנשמה. כי רק בחינת עקביים מהשרש נכנס לתוך גוף האדם. ובזה יובן מאמרם ז"ל בב"ר פי"ב וביקרא רבה פ"ט, שלא רצה הקב"ה להטיל קנאה במעשי בראשית, וביום ראשון ברא שמים וארץ, בשני רקיע, בשלישי תדשא הארץ, וכן על דרך זה בד' וה', ובששי בא לברא אדם, אמר אם אני בורא אותו מן העליונים אין שלום בעולם, ואם אני בורא אותו מן התחתונים וכו' אלא הריני בורא אותו מן העליונים מן התחתונים, 'עפר מן האדמה', 'ויפח באפיו נשמת חיים'. ולכאורה הלא עתה תתגבר הקנאה יותר משאם היה בורא אותו מן התחתונים בלבד, שעתה יש בו חלק מן העליונים והוא כולו למטה עם החלק העליון שבו. אך

הענין הוא שהאדם השלם כראוי הוא נטוע למעלה בשרש נשמתו העליונה ועובר דרך אלפי רבואות עולמות עד שקצהו השני נכנס בגוף האדם למטה. זהו 'כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו' (דברים לב, ט), שעיקרו קשור ונטוע למעלה, חלק הוי"ה ממש כביכול, ומשתלשל כחבל עד בואה לגוף האדם, וכל מעשיו מגיעים לעורר שרשו העליון, כענין החבל שאם ינענע קצהו התחתון, מתעורר ומתנועע גם ראש קצהו העליון. עיין אד"ר קמ"א ב' בפסוק וייצר ה' אלוקים את האדם וגו' על סוד האדם העליון וכו' (נפש החיים, שער א, פרק ה בהגה"ה).

שורש נשמתו של האדם נשאר אפוא למעלה, ורק הקצה התחתון מתגלה בגוף, והגוף הוא כנעל לנשמה, כשם שהנעל הוא מלבוש לקצה התחתון של הגוף. ומה שרמז שקצה הגוף נקרא נעל, מבואר בפירושו של המלבי"ם לפסוק "של נעליך מעל רגליך" (שמות ג, ה).

ופי' הדבר, שהגוויה נקראת בשם נעל שעל רגלי הנשמה הרוחנית, שא"א לנשמה לעמוד בעולם הגופים שהוא מלא רפש וטיט המזיקים לרוחניותה, בלא הגוף החומרי, שהוא ידוּך בנעלים בטיט היון, העולם החומרי, וישמור את הנפש בל יטנפו רגליה בכללן העוה"ז, וכמ"ש המקובלים בסוד 'חלוץ הנעל' (דברים כה, י), שהיבם שלא רצה להקים לאחיו שם בישראל ולעשות לנפש אחיו נעל שבו תעמוד שנית בעולם הגופים ע"י הבן שיוליד אשר יבנה את בית אחיו, לכן חלצה נעלו מעל רגלו, ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל, כמו שנשארה נפש אחיו יחפה מנעל (מלבי"ם, שמות ג, ה).

וכך הוא בעולמו הפרטי של כל יחיד. במעמקי הנשמה זורמים הם החיים העליונים של הנשמה הטהורה. "מתאמצים ומתפתלים הם באין הרף לעלות אל הרום. להגלות בצורה מאירה, חייה חיים שלמים וכו'" (אורות, עמ' מו). והאדם שומע קול נשמתו מתוך המעמקים והם מגיעים אל תודעתו ומתגבשים למחשבות, והמחשבות הולכות ומתגלות ע"י הנפש החיה שניתנה בו - "רוח ממללא" (אונקלוס, בראשית ב, ז), הדיבור - "שהוא קושר דבר גשמי ורוחני" (רמ"א, א"ח ו, א), עד שמקבלות את ביטויי הגשמי,

המלא, באותיות הכתב, שהן כבר מוגבלות ונטולות רוח חיים.

עוה"ז ועוה"ב אף הם אינם שני עולמות מנותקים זה מזה. "מציאות אחת היא בכל העולמות, ובכל עולם מצטייר הדבר לפי העולם ועניו" (שעורי דעת ח"א, לר' יוסף בלאך, מאמר נשמת התורה). "ובעולם הרוחני, שם אתם יעודים עצמם הם ברוחניות, ובעוה"ז הם בגשמיות" (רסיסי לילה, עמ' 160). "כי בי-ה' צור עולמים" (ישעיהו כו, ד) - עוה"ב נברא ביו"ד ועוה"ז נברא בה"א. ואותה י' עליונה, רוחנית ובלתי נתפשת בממד המקום, כשהיא יורדת ומשתלשלת מחביון עוזה, ומקיפה עצמה בחומר המגביל, מארבע צדדיה, הרי היא מסתרת בתוך הד', והופכת לה' של העוה"ז.

ולכן אמרו חז"ל, "עוה"ז דומה ללילה, עוה"ב דומה ליום" (ע' חגיגה יב ע"ב), משום שהאור המתגלה בעולם הרוחני הולך ונחשך כשהוא עובר דרך כל המסכים והמאפלים של העוה"ז, הגשמי. והתגלותו של אלוקים בעולמנו היא דרך כלי העוה"ז, מתוך החושך. לכן נאמר "הנה אנכי בא אליך בעב הענן" (שמות יט, ט), "ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלוקים" (שמות כ, יח), "ישת חושך סתרו סביבותיו" (תהילים יח, יב), הגילוי האלוקי בעולמנו הוא דרך ערפל וענן.

ומכאן החילוק שבין הזכרת שם ה' וכתבתו: "לא כפי שאני נקרא אני נכתב, אני נקרא אל"ף דל"ת ונכתב יו"ד ה"א" (פסחים נ, ע"א). שם אלוקים מציין שה' הוא בורא עולם, בעל הכוחות כולם והמקור הראשון של היצירה, אך הוא אינו מציין את יחסו המתמשך של הבורא אל יצירתו. שם האדנות מורה על יחס של בעלות וקניין, ומתוך כך על זכותו להעניק מטובו רק עפ"י התנאים שהקב"ה דורש מברואיו. לכן אמרו חז"ל "כל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה כאילו נהנה מקדשי שמים שנא' 'לה' הארץ ומלוואה' (תהילים כד, א). ר' לוי רמי, כתיב 'לה' הארץ ומלוואה', וכתוב "השמים שמים לה', והארץ נתן לבני אדם" (תהילים קטו, טז), לא קשיא - כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה" (ברכות לה ע"ב).

שם ההוי"ה מורה על הכרת מלכות ה', לא רק כשורש המציאות, שהוא הבורא והמקור הראשי, אלא שהוא מהווה ומחיה גם עתה, ושמבלעדי מציאותו הכל הוא אין ואפס (רמב"ם, הלכות יסודי התורה, פרק א). ועל כן הוצרכה

התורה להזהירנו "וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלוקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד" (דברים ד, לט), וכי תעלה על דעתך שיש א-להים נשרה במים מתחת לארץ שצריך להזהיר כ"כ והשבות אל לבבך וכו'" (תניא, שער היחוד והאמונה פ"א) ? אלא :

שלא תעלה על דעתך שהשמים וכל צבאם והארץ ומלואה הם דבר נפרד בפני עצמו, והקב"ה ממלא כל העולם כהתלבשות הנשמה בגוף, ומשפיע כוח הצומח בארץ וכוח התנועה בגלגלים ומניעים ומנהיגם כרצונו, כמו שהנשמה מניעה את הגוף ומנהיגתו כרצונה. אך באמת אין המשל דומה לנמשל כלל, כי הנשמה והגוף הם באמת נפרדים זה מזה בשרשם וכו' משא"כ השמים והארץ שכל עצמותם ומהותם נתהוו מאין ואפס מוחלט רק בדבר ה' ורוח פיו ית'. וגם עדין ניצב דבר ה' לעולם ושופע בהם תמיד בכל רגע ומהווה אותם תמיד מאין ליש וכו' ואם כן הם בטלים באמת במציאות לגמרי לגבי דבר ה' (שם שם, פ"ו).

ובזה ביאר שם הכתוב "בדבר ה' שמים נעשו" (תהלים לג, ו) לשון עבר. והרי כתוב "לעולם ה' דברך ניצב בשמים" (שם קיט, פט), לשון הווה. "ופירש הבעש"ט כי דברך שאמרת יהי רקיע בתוך המים וגו', תיבות אלו נצבות ועומדות לעולם בתוך רקיע השמים... להחיותם, כדכתיב ודבר אלוקינו יקום לעולם... כי אילו היו האותיות מסתלקות כרגע ח"ו וחוזרות למקורן היו כל השמים אין ואפס ממש כלא היו כלל (תניא שם, א).

והכרה עמוקה זו :

היא למעלה מהשכלת כל הברואים והשגתם, שאין כח בשכל שום נברא להשכיל מדה זו ויכולתה לברוא יש מאין ולהחיותו, כי הבריאה יש מאין הוא דבר שלמעלה משכל הנבראים וכו'. וע"ז נאמר 'כי שמש ומגן ה' אלוקים' (תהלים פד, יב), פי' מגן הוא נרתיק לשמש להגן שיוכלו הברואים לסבלו וכו', וכמו שהנרתיק מגן בעד השמש, כך שם אלוקים מגן לשם הוי"ה ב"ה, דשם הוי"ה פירושו שמהוה את הכל מאין ליש, והיו"ד משמשת על הפעולה שהיא בלשון הוה ותמיד, כדפירש"י עה"פ ככה יעשה איוב כל הימים; והיינו החיות הנשפע בכל רגע ממש בכל הברואים ממוצא פי'

ה' ורוחו ומהוה אותם מאין ליש בכל רגע, כי לא די להם במה שנבראו בששת ימי בראשית להיות קיימים בזה" (שם שם, פ"ד).

ועל כן איננו יכולים להשיג את השם המפורש הזה אלא כשהוא מתגלה בניסים ובשינוי סדרי בראשית, בלבושי העולם הזה, "דרך כמה צמצומים ומסכים ואספקלריות שאינן מאירות לראות האמיתות ממש, ורק נכתב בכתיבה, שהיא ג"כ לבוש המגשים אותיות הדבור, ומלבישים בצורת אותיות גשמיות של דיו ע"ג קלף ונייר, ואין בהם עוד חיות שיש בדיבור, שהוא רוחני ויצא מפה חי, מדבר" (ר' צדוק מלובלין, רסיסי לילה, עמ' 154). ולכן איננו יכולים להביע את הכרתנו בשם זה אלא במדרגה התחתונה של הכתב, שהוא הלבוש המתאים לעולמנו, שהענין הרוחני אינו מופיע בו בגלוי אלא בהסתר, ולא במדרגה העליונה יותר שהיא הדיבור. לעומת זאת אנו מבטאים בדיבור את שם האדנות, משום שהכרה זו ברורה ומושגת גם במדרגת הדיבור הרוחנית.

אולם לעתיד לבוא ייקרא השם ככתבו, מפני שהשגתנו תתעלה, או אז נוכל להביע הכרתנו במלכות ה' גם בעולם הדיבור, וכפי שעשו זאת במקדש, ואז יהיה ה' אחד ושמו אחד, והשם ייקרא כפי שהוא נכתב (פסחים נ, ע"א).

התגלות שם שמים בעולם מרוכזת בישראל, "ואתם עדי נאום ה' ואני א-ל" (ישעיהו מג, יב), ורק על ידם יתגלה שם שמים, שהרי "ביקש משה שלא תשרה שכנה אלא על ישראל, ונתן לו" (ברכות ז, ע"א). התגלות זו נעשית בשני אופנים: ע"י מתן תורה, וע"י ההשגחה האלוקית המיוחדת על ישראל, ושני אופני התגלות אלו מתאימים לכלי העוה"ז.

התגלות ה' בתורה שבכתב, בנבואה, בנס גלוי

תורה היא דבר ה' – "וידבר ה' אל משה", "זה הדבר אשר צוה ה'" – אך אין בכוח האנושות לקלוט דיבור זה באופן ישיר: "נפשי יצאה בדברו" (שיר השירים ה, ו; עיין שבת פח, ע"א), "דבר אתה עמנו ונשמעה, ואל ידבר עמנו אלוקים פן נמות" (שמות כ, ז). ואף שבשלב ראשון נאמר "וכל העם רואים את הקולות" (שם שם, טו), לא יכלו להתמיד בכך, והוצרכה התורה להינתן בכתב, שהוא כלי העוה"ז המגשים, שרק בדרך זו מושגת התורה בעולמנו.

ואף על פי כן יש להבחין בין כתב ידינו לכתב הלוחות: "והמכתב מכתב אלוקים הוא, חרות על הלוחות" (שמות לב, טז), שגם באותיות הכתב שבתורה, יש רוח חיים. ולכן כשהספר נכתב כדין, לשמו ובכל הלכותיו, יש בכוחנו לראות דרך הכתב את דבר ה'; וכאשר חסרה בספר התורה אות אחת - הוא פסול ונעלם ממנו דבר ה'. לכן אומרת ההלכה: "דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם בע"פ" (גיטין ס, ע"ב), מפני שהמעבר מהכתב אל הדיבור במקרה זה - ירידה הוא, כי המכתב מכתב אלוקים הוא, ואין בכוח בשר ודם להעביר את דבר ה' אלא בצורה הכתובה בתורה.

וכך נאמר בזוהר על גילוי התורה בעולם:

צא ולמד: העולם של מעלה והעולם של מטה, על מתכונת אחת נתכנו. למטה - ישראל, למעלה - מלאכי עליון. מלאכי עליון כתוב בהם: "עושה מלאכיו רוחות" (=אין להם גוף) (תהלים קד, ד), אעפ"כ בשעה שהם יורדין למטה, הם מתלבשים בלבוש העוה"ז... ואם במלאכים כך, התורה... אעכו"כ, שהיא נעלה מן המלאכים, ושברדתה לעולם של מטה, אילולי לבשה לבושים של עוה"ז, לא היה העולם סובלה. אכן, סיפורי התורה לבושים הם לה, וכל החושב שלבוש זה גופה של תורה הוא, ואין בה יותר - תיפח רוח, ולא יהא לו חלק לעוה"ב... אף התורה כך, מאחורי לבושיה יש לה גוף, אלה הם מצוותיה הנקראים גופי תורה, והגוף הזה מתלבש בלבושים שהם סיפורים מן העוה"ז. השוטים שבעולם אינם רואים אלא את הלבוש בלבד, והיודעים יותר רואים גופי תורה ומצוות רבות שמאחורי הלבושים-סיפורים אלה. ואולם החכמים, עבדיו של הקב"ה, אלה שעמדו בהר סיני, הם רואים את הנשמה, שהיא עיקר הכל, ולעתיד לבוא עתידים לראות את נשמת הנשמה שבתורה. אשריהם לצדיקים שרואים נכוחה בתורה, ויודעים להבדיל לבין לבוש, גוף ונשמה, הרי גם היין ניתן בקנקן, וכך התורה אינה נמסרת אלא בלבושים (זהר פ' בהעלותך קנב, א, בתרגום).

"רק מתוך הכתב יכול להשיג אותו חיות שהוא גנוז תוך הכתב, כי אותם כתובים הם לבושים גופניים לדבר ה', כמו גוף האדם המלביש לנפש

שהיא רוחניות וחלק אלוך, שא"א להשיגה ערומה בעוה"ז, אבל מתוך לבוש הגוף היא מושגת, כן דבר ה' שבתוכן" (רסיסי לילה, עמ' 156).

אף לנביאים לא התגלה הבורא אלא בלבושים המתאימים לזה העולם. "וכן בהשפעת הנבואה התגלה לאבות לפי האלוקות המתפשט בעולם להיות חיות העולמות ונפשם, כנפש המתלבשת בגויה, וע"כ היתה נבואתם במראה ובמחזה, לפי הלבושים והמסכים שבהם תתלבש האלוקות בעולם... וע"כ חזו מחזות ודמיונות... והיה הנבואה ע"י שמותיו וכנויו, לא ע"י שם ההויה כי שם ההויה מורה על האלוקות כפי מה שהיא בעצמו, בלא התלבשות בעטוף ומסך העולמות, שזה לא יכלו להשיג" (מלבי"ם, שמות ו, ב).

והוא הדין והיא המידה בהנהגתו של הקב"ה את עולמו, ולכן לעתיד לבוא יברכו על הרעה כשם שמברכים על הטובה. אלא שבעוה"ז חלוקות הן הברכות, מפני שאין רואים את ישועת ה' רק בשעה שהיא מתגלית בפועל. ועל כן שעה שהקב"ה רוצה להושיע את ישראל, מופיעה הישועה בכלים המתאימים לעוה"ז, היינו ישועה גופנית ונס גלוי.

וע"כ כל הניסים שנעשו לישראל, שניתנו להיכתב, הם ישועות גופניות, שניצלו מעבדות לחרות וממות לחיים, כי כולם ישועות ה', שהוא הושיעם ברחמיו וברוב חסדיו בנס גלוי לכל שהוא העוזר והמושיע. וישועת השי"ת עוברת בכל העולמות עד שיתלבש גם בעולם העשיה הגופני, ובא ההצלה לגופות ג"כ. וע"כ הרושם הנשאר קבוע וקיים לדורות עולם, ניתן לכתוב ג"כ, ולהתלבש באותיות הכתב. וכן נקבע מהם ימים טובים, שהוא בעונג הגוף ושמחתו ושבתתו ממלאכה. כי נפעל הישועה גם לגוף, וזה הכל מצד העוה"ז הגופני, צריכים הניסים ג"כ להתלבש בלבוש העוה"ז (רסיסי לילה, עמ' 158).

התגלות ה' בתורה שבע"פ, בחכמה, בנס נסתר

החל מתקופת הבית השני השתנתה ההנהגה השמימית בישראל: בתורה מתגשם עידן החכמה והתורה שבע"פ, ואילו ההשגחה היא מעתה נסותרת,

ולא גלויה. בית שני הוא תקופת אנשי כנסת הגדולה, פסקה נבואה מישראל, ואת מקומם של הנביאים תפסו חכמי ישראל. הפסקת הנבואה - ירידה היא, מפני ששוב אין הראייה ברורה כפי שהיתה בחזון הנבואה. אין בכוחה של תורה שבע"פ להיכתב, "דברים שבע"פ אין אתה רשאי לאומרם בכתב" (גיטין ס, ע"ב), מפני שבחכמה אנושית המעבר מן הדיבור אל הכתב - ירידה היא, שכן אין האדם יכול להעביר את רוח החיים שבחכמה ע"י הכתב, אלא ע"י הדיבור: "ויהי האדם לנפש חיה - לרוח ממללא" (בראשית ב, ז; ובתרגום אונקלוס), וממילא יש מקום לספקות ומחלוקות. אעפ"כ אמרו חז"ל, "חכם עדיף מנביא" (בבא בתרא יב, ע"א), "ואעפ"י שנטלה נבואת הנביאים, שהיא המראה והחזון, נבואת החכמים שהיא בדרך החכמה לא בטלה, אלא יודעים האמת ברוה"ק שבקרבים" (רמב"ן, בבא בתרא יב, ע"א). והחכם יכול לגלות יותר מאשר הנביא, "שהם השיגו דרך ראייה, וא"א לראות בעוה"ז יותר מכפי התלבשות הגופניות בעוה"ז, דע"כ דבריהם ניתנו להיכתב בלבוש גמור בעוה"ז" (רס"סי לילה, עמ' 158), ודווקא זה מה שמגביל את ראייתם, שהרי השם נביא נגזר מלשון ניב - דיבור. "והדיבור הוא התגלות בפועל, ובהתגלות א"א להיות שני הפכים בנושא אחד... אבל החכם, הוא דבוק בחכמתו של השי"ת, שהוא במחשבה שבמוח, שם אפשר להיות שני הפכים בנושא אחד" (שם שם).

גם מעלת נבואתו של משה, שהיתה באספקלריה מאירה, היתה בזה שלא ראה כשאר הנביאים "ושפע הנבואה חלה על שכלו שלא באמצעות הכח המדמה, שהוא כח גופני... ונבואה זו מיוחסת לשם הויה ב"ה, וע"כ האבות השיגו מראה ודמיון, כי היתה נבואתם באמצעות מחזה העולמות ובאמצעות הכח הדמיוני, והיתה נבואתם ע"י שם שדי, ששם זה מורה שאמר לעולמו די, וגבל ומדד וקצב חוקי הטבע, כי מצד שם הויה אין די ואין גבול וקצב... וע"י שהשיגו נבואתם ע"י אספקלריה שאינה מאירה, ראו מראה ודמיון, וכמ"ש 'וארא אל אברהם' (שמות ו, ב), שראו מראה ודמיון, כי היתה הנבואה באל שדי, אבל בשמי ה', שהיא הנבואה באספקלריה מאירה, ששיגו את האלוקות שלא דרך חלונות העולמות ולא ע"י מחזה המדמה, שאז לא יראו שום מחזה ודמיון, רק ישיגו השגה מדעית, בחלות השפע מהאין סוף בעצמו על כח השכל - 'לא נודעתי להם'. לכן אמר לשון

ידיעה, כי בהשגה זו אין שום ראיה רק ידיעה מדעית בלבד" (מלבי"ם, שמות
ו, ב).

וכך פירש המלבי"ם בפרשת ויצא מה שאמר יעקב בהקיצו מן החלום "אכן
יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי" (בראשית כח, טז), "ר"ל אחר שנדמה שיש
ה' במקום ונצב עליו, ר"ל על הסולם, א"כ אנכי לא ידעתי, לא הגעתי
למדרגת ידיעה באספלקריה המאירה, רק למדרגת ראיה באספלקריה שאינה
מאירה".

והחכם, בכוח החכמה, יש בו מעין מעלה זו של משה, וע"כ נקרא תלמיד
חכם בשם משה (רש"י, חולין צג, ע"א, ד"ה משה). "כי הפרש יש בין החכמה
ובין הנבואה, כי החכם ישיג מצד שכלו, ומכיון שהוא משיג מצד שכלו
יוכל להשיג הדברים הנעלמים והנסתרים ביותר, אבל הנביא יקרא חוזה
או רואה... לפיכך אמרו 'חכם עדיף מנביא'. וביאור זה, כי הנבואה דומה
בדבר לחוש עין שירגיש המוחש מבחוץ... ומפני זה יותר עדיף החכם
אשר הוא משיג ויודע הדברים הנעלמים ומוציא אותם משכלו מעצמו...
לכן חכם עדיף מנביא, מה שהוא יכול להשיג דבר שא"א בנבואה" (מהר"ל,
גבורות ה', הקדמה ראשונה).

וכן הוא בספר חסד לאברהם לרבי אברהם אזולאי:

והענין שהנביאים, נביאות שלהם היא מן הספירות התחתונות
שהם נצח והוד, שבהיות נביא בנבואתו, כל כוחותיו וחושיו
מתבטלים ואין יכולת בו להשיג במראה הנבואה רק אותו הענין
הנפקד עליו מלמעלה, ודעתו אז בלתי מכוון לשאלות קושיות
להקשות זה למה או זה למה, אלא כפי חפץ האלוקים השופע
אז עליו בנבואתו, והבחירה המקרית ניטלה ממנו עד שכמעט אין
בו דעת. ואינו כן החכם היודע ומבין שחוקר הדבר בבחינת הדעת
שבו... נמצא שהידיעה בחכמה היא מעלה יותר גדולה מן הידיעה
שבנבואה, וא"כ השגה ששיגי האדם באלוקים היא יותר נבארת
בבחינות מן ההשגה ששיגי האדם הנביא, עם היות שהנביא
יסתכל וישיג עין בעין (חסד לאברהם, מעין שני, נהר לה).

וכן בהנהגה האלוקית. לכאורה, גילוי שם שמים הבא מראיית נסים גלויים,

גדול יותר, אך ראייה זו מוגבלת היא, ובשעת הסתרת פנים שוב אין ניכרת השגחתו. ולכן רק על הטובה מברכים "הטוב והמטיב", אך כשמכירים את יד ההשגחה גם במהלכים הטבעיים, הרי זה צעד גדול לקראת אחדות השם, שגם על הרעה יברכו הטוב והמטיב, כשם שמברכים על הטובה.

ואמנם אצל הנביאים מצאנו קובלנות, כגון: "מדוע דרך רשעים צלחה" (ירמיהו יב, א), "למה תביט בוגדים" (חבקוק א, יג), "אבל חז"ל וחכמי אמת יישבו הרבה שאלות כאלה ע"פ התורה שבע"פ הנגלה להם, שעדיין לא נתגלתה בימי הנביאים... כי כל דברי הנבואה שהוא דבר ה', הם מתלבשים ג"כ בכתב, כי הם מתגלים כפי לבוש העוה"ז ג"כ, ורוח ה' דובר בו בכל מדבר בנבואה ורוה"ק, ממילא הוא מוגדר ומוגבל, כפי הכלי והלבוש המגבילו, ואין יכולים להשיג רק מה שרצה השי"ת להראות להם בנבואה" (רסיסי לילה, עמ' 160 פסקא נו).

ולפיכך היה רבי עקיבא מצחק, כשהגיע למקום המקדש וראה שועל שיצא מבית קודשי הקודשים (סוף מסכת מכות). ונחום איש גמזו רבו היה מרגלא בפומיא "גם זו לטובה" (תענית כא ע"א), וכדומה. ומשום כך נקראו חז"ל באותה תקופה "אנשי כנסת הגדולה", שהחזירו עטרה ליושנה: "אתא משה אמר: הא-ל הגדול הגבור והנורא, אתא ירמיה אמר: נכרים מקרקרים בהיכל, איה נוראותיו? לא אמר נורא. אתא דניאל, אמר: נכרים משתעבדים בבניו, איה גבורותיו? לא אמר גבור. אתו אינהו ואמרו: אדרבא, זו היא גבורת גבורתו שכובש את יצרו שנותן ארץ אפים לרשעים ואלו הן נוראותיו שאלמלא מוראו של הקדוש ברוך הוא היאך אומה אחת יכולה להתקיים בין האומות" (יומא סט, ע"ב).

המפנה בהתגלות בימי בית שני

מה היה בבית שני שהביא לשנוי ההנהגה - מנס גלוי לנס נסתר, מתורה שבכתב לתורה שבע"פ, מנבואה אלוקית לחכמת החכמים?

שנינו במס' יומא: "ויצעקו בקול גדול אל ה' אלקיהם" (נחמיה ט, ד), מה אמרו?... הרי זה (יצרא דע"ז) שהחריב את המקדש ושרף את ההיכל והרג לכל הצדיקים והגלה את ישראל מארצו, ועדין מרקד בינינו. כלום נתתו לנו

אלא כדי לקבל שכר? לא איהו בעינא ולא אגריה" (= אין רצוננו לא בו ולא בשכרו). ומסיימת הגמרא שלבסוף מסרוהו בידם וסגרוהו בדוד של עופרת ובטל (שם שם). וביאר ר' צדוק הכהן מלובלין ש"כפי המעלה והשלמות שיש לאדם, כך יש לעומתו חסרון כנגדו ממש... וכל שיש בו חסרון עצום, הוא ג"כ כלי לשלמות מופלג אם יזכה... ובהיות יצרא דע"ז שליט, היינו: להיות אור הנבואה נגלה אז, להיות רואה בעין מראות אלוקים, מזה נמשך יצה"ר לעשות אלוהים אחרים הנגלים לעין" (רסוסי לילה, עמ' 14).

ואכן כך ראו חז"ל את הקשר בין מתן תורה ומעשה העגל.

'שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה', אמר ר' שמעון: רז זה לא נתגלה, מלבד יום אחד שהייתי על חוף הים ובא אליהו ואמר לי: רבי, ידעת מהו מי ברא אלה?... אמר לי: רבי דבר סתום היה לפני הקב"ה ונתגלה בישיבה של מעלה, וזה הוא: בשעה שהסתום מכל סתומים חפץ להתגלות, ברא בראשונה נקודה אחת, וזה עלה להיות מחשבה. צייר בה כל ציורים, חקק בה כל חקיקות, וחקק בתוך המאור הקדוש הסתום, חקיקת ציור סתום אחד, קודש קדשים, בנין עמוק היוצא מתוך מחשבה, ונקרא 'מי'. חפץ להתגלות ולהיקרא בשם, ונתלבש בלבוש יקר מאיר, וברא 'אלה', ועלה 'אלה' בשם. נתחברו האותיות אלו באלו, ונשלם השם 'אלקים'. ועד שלא ברא 'אלה', לא עלה 'אלקים' בשם. ואותם שחטאו בעגל, על רז שלנו, אמרו: 'אלה אלוהיך ישראל'.

וכמו שהשתתף 'מי' ב'אלה', כך הוא השם המשותף תמיד, ובסוד זה העולם קיים. פרח אליהו ולא ראיתיו, וממנו ידעתי את הדבר שעמדתי על רזו וסתר. בא ר' אליעזר וכל החכמים ונשתטחו לפניו, בכו ואמרו: אילמלא לא באנו אלא לשמוע זה, דיינו (הקדמת הזוהר, בתרגום).

"מי" מציין את ההתנוצצות הראשונה, שאלה, דבר מופשט שאינו מוגדר ואין לו שם. ואילו "אלה" מציין את ההתפשטות וההתפרטות, בחינת הגילוי. אך גם "אלה" אינו סוף הגילוי, עדיין יש פנימי בחינת "מי", ולעולם אין "אלה" בלי "מי", אין גילוי שלא ישאיר כיסוי, ומי שזוכה לגילוי של "אלה", אל ישכח כי ה"מי" מלווהו תמיד, ושם "אלקים" לעולם מתגלה

ע"י שני היסודות גם יחד, ("אלה" ו"מי" = אלקים). ואם יעלה על הדעת ש"אלה" הוא מנותק מ"מי", שהכול נגלה לפניו ואין גילוי נוסף, שהכול כבר מוגדר ומגובל, שוב אינו רחוק מעשיית פסל ומסכה.

דור שזכה למתן תורה וראה את הקולות ואת ה' היורד על הר סיני, והנה בושש משה מלשוב - דימו שמה שראו וקיבלו הוא סוף הקבלה והחזיון, שוב אין "מי" אחר ה"אלה", ולכן ריכזו ומיצו את כל קבלתם ויצקוהו בעגל מסכה, ואמרו "א ל ה אלוהיך ישראל" (הרב בר שאול, מן הבאר, פ' תשא).

מעלת הנבואה, שהביאה להכרת אלוקים בהירה, היא היא שהביאה לנפילה הגדולה בחטא עבודה זרה. "ויראו את אלוקי ישראל" (שמות כד, ו), "ויאמרו אלה אלוהיך ישראל" (שם לב, ד). וכן נהגו בכל תקופת הבית הראשון - תקופת הנבואה גבלה תמיד בחטא עבודה זרה. אנשי כנסת הגדולה ויתרו אפוא ביודעין ובמתכוון על מעלה זו, כדי שלא תהיה מכשול לישראל: "אמרו, לא איהו בעינן ולא אגריה". 'אגריה' היינו השלמות הנמשך ממנו. כי מעת שנעקר יצרא דע"ז נסתלקה נבואה מישראל, כי כאשר אין חסרון בזה, אין שלמות להיות הכרת הנוכח האלוקי אמת לעין, רק בהעלם, כטעם חכם עדיף מנביא" (רסיסי לילה, עמ' 14).

ביטולה של הנבואה, מצד אחד, ירידה היא, שהרי שוב אין הראיה וההכרה ברורה כפי שהיתה קודם לכן; אך לטווח ארוך עלייה היא, מפני שהיא מביאה להרחבתה של תורה ולהכרת הבורא, גם בכל מהלכי הטבע וההיסטוריה, והעושר שיגיע לישראל מתוך ההעלם הוא לאין ערוך יותר מאשר ראייתם הבהירה, אך המוגבלת. וזה לעומת זה עשה האלוקים.

ולעולם כפי הנהגת התורה בישראל, כן הוא הנהגתו ית' בכל העולמות. ואף האומות מתנהגים כך, בזה לעומת זה, וכל ריבוי ע"ז אצלם, חרטומים ומכשפים, היה כל זמן שהיה גלוי שכינה ונבואה בישראל, ומשנסתלקה והתחילה תורה שבע"פ, התחיל גם אצלם חכמה יונית, שהיא חכמה אנושית (רסיסי לילה, עמ' 161).

בתקופת הבית הראשון התנגדו הגויים לקיום הפיזי של ישראל, הם ביקשו להשמיד את גופם של ישראל, והישועה היתה ניכרת בנס גלוי, בישועת הגוף, ולכן ניתנו המגילה והנס להיכתב; מה שאין כן בתקופת הבית השני,

הגויים התנגדו לרוח ישראל, הם ביקשו לכלות את נשמת ישראל, ולכן אף הישועה ניכרת יותר בישועת הנפש, ולא ניתנו נסים אלו להיכתב, ומטעם זה גם הודאתם של ישראל אינה ניכרת בסעודה ושמחת הגוף, אלא בהלל והודיה.

פסח, פורים וחנוכה

בשני מהלכים מכירים ישראל את בוראם: האחד, דרך הנס - "אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" (שמות כ, ב). והשני, דרך ההסתר - "ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא" (דברים לא, יח).

הדרך הראשונה היא הברורה והבהירה, "שהכל ראו זה, חכמים ושאינם חכמים, גדולים וקטנים... והוסיף 'אשר הוצאתיך', שיבין המשכיל ושאינו משכיל, ואמר 'אלוקיך', כי אתה חייב, בעבור שהוצאתיך מבית עבדים להיות לי לעבד, שתעבדני" (אבן עזרא, שמות כ, א). "א"כ, כל האותות והמופתים הגדולים, עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כולה" (רמב"ן, שמות יג, טז). "וכל זה נתברר לך ביציאת מצרים, וזהו מה שכתוב בדברות 'אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים', וכבר שאל זה ר' יהודה הלוי בספר הכוזרי... 'למה אמר אשר הוצאתיך, ולא אמר שבראתי שמים וארץ כי זה היה ראוי יותר'" (כתבי הרמב"ן ח"א, דרשה 'תורת ה' תמימה', עמ' קנא).

אמנם אין זו סוף הדרך, ולא זאת המגמה, "כי רוב בני אדם סבורים שאין האל פועל תמיד בניסים, אלא עולם כמנהגו נוהג... וכשאנו מעיינים יפה, אנו רואים שאין לאדם חלק בתורת משה רבנו ע"ה עד שיאמין שכל דברינו ומעשינו, כולם ניסים, אין בהם טבע ומנהגו של עולם... כי אין הפרש למי שמעיין יפה בין צדיק ימלא ימיו ויחיה שמונים שנים בהשקט ובבטחה ובלא חולי, ובין שאכל תרומה ימות... ופסוק והשלחתי בכם חית השדה ושכלה אתכם, שווה עם מכת בכורות ופסוק והשלחתי בכם את הערוב, וכן כולם ע"ד כלל" (שם שם). "ומן הניסים הגדולים והמפורסמים, אדם מודה בניסים הנסתרים, שהם יסוד התורה כולה, שאין לאדם חלק בתורת משה רבנו, עד שיאמין בכל דברינו ומקרינו, שכולם ניסים, אין בהם טבע ומנהגו של עולם" (רמב"ן, שמות יג, טז).

וזה הדבר שאנו קרואים לגלותו במהלך ההסטוריה.

ישראל מספרים תהלת ה', כח הגבורה העליונה, במלא תפארת מעשיו, בכל מקומות ממשלתו, מעולם ועד העולם, ומרומם על כל ברכה ותהילה, זהו גורל ישראל. ישראל מכיר הוא את כח מעשי ה', ישראל מכיר ומעיד עדות אל גבור, יוצר כל לבדו. 'זאתם עדי נאום ה', ואני אל' (ישעיהו מג, יב)... יודע לספר כח מעשי ה', יודע לספר שאלוקי ישראל - אלוקי עולם הוא, בורא שמים וארץ, ושהכל ברא לכבודו וכבודו כבוד כל עולמים, וידעתו זאת היא תכונת רוחו, מורשת אבותיו והכרתו הפנימית, חודרת בו בכל לב ובכל נשמה, אחוזה, קשורה ודבוקה בנעימת אמונתו, אמונת אומן, בבירור תולדתו, בנצחונותיו על כל, בסגולת קיומו ועמדתו נגד צריו הרבים, אשר המה כשלו ונפלו, והוא קם ונתעודד (אורות, עמ' יח).

עידן תורה שבכתב והניסים הגלויים נחשב ללילה, מפני ש"עוה"ז דומה ללילה" (עפ"י קהלת רבה ז, ח). השייכות לעולם חומרי ומוגבל מסתיר את הענין האלוקי שבבריאה ומאפיל עליו, והניסים הגלויים הם נקודות אור הבאות להאיר את החשכה, לגלות את אלקים גם בעולם זה - "כי אשב בחושך, ה' אור לי" (מיכה ז, ח). ולכן הכול מתגלה בכלי העוה"ז. לא כן בדרך השנייה, דרך ההסתר, בעידן תורה שבע"פ וההשגחה הנסתרת, שם יש להבחין בעניין האלוקי גם במהלכים הטבעיים, ויש בזה צעד גדול לקראת העוה"ב, שאז יהיה השם אחד ושמו אחד - שיברכו על הרעה כשם שמברכים על הטובה (פסחים נ ע"א). לא הארת החושך בלבד, לא שהרע בטל ברובה של הטובה, אלא השקפה וגישה אחדותית, שעל ידה אין חושך ואין רע. "וירא אלוקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד" - "זה יצה"ר, זה מלאך המוות" (בראשית רבה ט, י), "בהשקפת האחדות, מביטים על הכול, ואז ממילא מתמצה חשבון הטוב, כי הכול ביחד כודאי הוא טוב בתכלית הטוב" (הרא"ה קוק, אורות הקודש ב, עמ' תנו).

ובכללות העולם, המעשי והרוחני, אין כל רע נמצא, כי אם בערכו הבודד, אבל בקיבוץ הכל, הכל הוא טוב ממש, לא מפני ביטול ברוב, כפי החשבון הצנום, אלא מצד הערך העצמי, האידיאלי...

כולו הפך לבן טהור" (שם, עמ' תנד).

ובאור האידאל העליון מתגלה:

שאינ הפכים במציאות, אין טוב שלעומתו יש רע, אבל יש דרגות במציאות, יש טוב שלעומתו יש טוב יותר עליון, חיין וחיין דחיין, ומזיו אורו מתגלה שהתיאור של רע שאנו מתארים במציאות המוגבלת הוא רק תיאור עראי, לפי הגבלתה של הכרתנו, ובאמת כל שחרות הוא רק לבנונית מוקטנה, וכל רשע הוא צדק מוזער (שם, עמ' תנה).

נמצא שהכל הוא מדה טובה באמת, בלא שום תנאים ודברים מכריחים, וזה יגלה ודאי לעתיד לבוא, שיברכו על הכל הטוב והמטיב, והשם יהיה נקרא כפי שהוא נכתב (שם, עמ' תסא).

הוא שאמר הנביא "והיה יום אחד הוא יִנְדַע לה", לא יום ולא לילה, והיה לעת ערב יהיה אור" (זכריה יד, ז), "גם חושך לא יחשיך ממך, ולילה כאור יאיר, כחשכה כאורה" (תהילים קלט, יב).

נסי פסח אירעו בעידן הנסים הגלויים. ה"אנכי" מתגלה ע"י נסים המאירים את חשכת הלילה. לעומתם נסי חנוכה אירעו בתקופה החדשה, בתקופת היום, בעידן החכמה והתורה שבע"פ, בהשגחה הנסתרת שהכול מאיר בה, גם כשההשגחה נגלית בכלים ממשיים של העוה"ז. ולכן המאבקים הם רוחניים, המלחמה היא מלחמת רוח, וההצלה היא נסתרת ובדרך טבעית, וע"כ אין לו זכר במשתה ויום טוב ושביבת מלאכה, ומשום כך גם לא ניתן להיכתב, מפני שכיום יש לנו כבר תפיסה והשגה בתכנים הפנימיים הנלוים להמעשיים, גם כשהם אינם מופיעים בכתב ובביטוי מעשי ברור, ואנו מבטאים את הודאתנו בכוח הדיבור בלבד בהלל ובהודיה.

המעבר בין שתי התקופות, מתקופת הגילוי לתקופת ההסתר, התרחש בזמן אסתר. "אסתר מן התורה מנין, שנאמר: 'ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא'" (חולין קלט, ע"ב). הישועה היא אמנם טבעית, ללא שידור המערכות הטבעיות, אך בולטות לעין כול השתלשלות הסיבות והכוונתם, ומלך במגילה הוא "מלכו של עולם" (מגילה טו, ע"ב). וע"כ התעורר ויכוח בין החכמים על מקומו של פורים במערכת המועדים, ונחלקו הדעות

אם להיענות לבקשתה של אסתר "כתבוני לדורות" (מגילה ז, ע"א). לבסוף הוכרע לכתוב את המגילה, אך אמרו: אסתר דומה לשחר, מה שחר סוף כל הלילה, והוא משמש מעבר בין הלילה ליום, אף אסתר סוף כל הניסים שניתנו להיכתב, ומכאן ואילך הולך השחר ומפציע, וראיתנו ברורה יותר, ואנו מתעלים ממדרגת הכתב למדרגת הדיבור והמחשבה.

"וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים" (אסתר ט, כח) - מלמד, שאפילו אם כל המועדים יהיו בטלים, אבל ימי הפורים לא יבטלו" (מדרש משלי, פרשה ט), "וזכרם לא יסוף" - מלמד שמגילת אסתר לעולם לא תבטל" (ירושלמי, מגילה א, ה). "והכוונה היא, דבזה חלוק נס פורים משאר המועדים - יציאת מצרים, מתן תורה, וענני הכבוד בסוכות - דבעוד שהם היו ניסים גלויים שאין להסתפק בהם, הנה נס פורים אעפ"י שהכל היה מאת ה', אעפ"י כ' היה כל ענינו דרך הטבע, באופן שמי שלבו חלוק מאמונת ה', יכול לפרש הכל בדרך הטבע. וזהו שאמר, אם גם ניסים גלויים כמו בכל המועדות יפסקו, אבל ניסים הכמוסים בדרכי הטבע, לעולם לא יבטלו, וכפי שיראה בכל דור ודור המסתכל בהליכות עולם בכלל ובחיי ישראל בפרט" (תורה תמימה, אסתר ט, כח).

ואחד מחכמי דורנו המשיל משל, "לשני בני אדם שנצטוו להכיר אנשים בלילה. האחד הדליק נר והביט בפני אנשים לאור הנר. והשני, לא היה לו נר, הוא אימן את עצמו להכירם בטביעות עינא דקלא. ונמצא, לענין הבהירות והברירות, הראשון עדיף מן השני, שהרי הכרת אדם בחוש הראיה היא יותר ברורה מאשר הכרת אדם בחוש השמיעה. אבל לעומת זאת, יש לשני עדיפות על הראשון, שהוא סיגל לעצמו כשרון חדש של הקשבה לקולות בני אדם. והראשון אשר נשתמש בנר, חסר לו הכשרון הזה של הכרה ע"י חוש השמיעה. נמצא, לכשיעלה עמוד השחר, והראשון יכבה את נרו, דשרגא בטיהרא מאי אהני, כל הכוחות שנתנה לו עבודתו בחושך, לעולם יישארו קנין נפשו.

לכשיעלה עמוד השחר, והשמש תצא בגבורתה, והאור של גילוי אלוקות יהיה שבעתיים כאור החמה, או אז בודאי שאותם כלי האור שכנסת ישראל היתה זקוקה להם מקודם, יתבטלו בדרך ממילא. ולכן כל המועדים שהם

זכר ליציאת מצרים, לכשיבוא היום אשר בו תהיה הגאולה העתידה עיקר, וגאולת מצרים טפל, והרי יש שבכלל מאתיים מנה, גם כל המועדים יתכללו באור השמש של הגאולה. אלא דכל זה הוא בשאר המועדים, דיסודם הוא האור של גאולת מצרים, אבל גאולה דפורים, אשר על ידה למדה כנס"י להכיר את 'האנכי' גם בחושך ובהסתר, בודאי שזה ישאר קנין עולם בנפשה של כנס"י, אפילו לאחר שיעלה עמוד השחר. כל המועדים בטלים חוץ מפורים שנאמר, וזכרם לא יסוף מזרעם" (הרב יצחק הוטנר זצ"ל, פחד יצחק, פורים, עמ' פו).

וכך הוא מבטם של צופי הישועה בישראל.

יודעים הם שכל העולם ומלואו, כל סבכי התולדה וכל יצרי מעלליה, אינם כי אם צעדים שאורו של משיח הולך וצועד בקרבם... ובמרומי שמים מעל, בגני העדנים העליונים והתחתונים, במחשכי הארץ היותר אפלים, בשאול ואבדון ובכל חרישות רשע וכסל, בעריצות של מושלים, עריצים גם משכילים וצדיקים, ובמזימות של מנהלי סיעות פוליטיות, בצבאות ערומים ובהיכלי אורים עליונים שכולם אומר כבוד, בכל גבורת זרע ה' אשר בבנין סוכת דוד הנופלת נגלתה... לא חלישות כח הוא זה, מה שישועתם של ישראל היא קמעא קמעא, כי אם גבורת הגבורות, כביריות עליונה המקפת כל וממלאה את הכל... והננו מסתכלים ברחבה בכל המסיבות והעלילות, ונדע, שגם האור המועב, המגושם ומוסגר במסגרות רוכסי הטבע, איננו כי אם קצה תחתון מחבלי קודש של ניסי ניסים אשר לעושה נפלאות גדולות לבדו, אשר בהגדלת כלי החכמה והתאגדות הענפים כולם אל שרשים, נוסף אומץ בגבורה של מעלה, ובאלוקים נעשה חיל (הראי"ה קוק, אגרות הראי"ה ג, עמ' תשנג, עמ' כב).